

Відгук отримано
25.06. 2026
Голова ради
спеціалізованої вченої
ради ДФ 26.133.128
доктор педагогічних
наук, професор
Олександра Ольга
Миколаївна

Голові спеціалізованої вченої ради ДФ 26.133.128
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка,
докторці педагогічних наук, професорці,
завідувачці кафедри музикознавства та
музичної освіти Факультету
музичного мистецтва і хореографії
Ользі ОЛЕКСЮК

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційне дослідження **Россіхіної Марини Володимирівни**
«Італійська оперна традиція в українському вокальному виконавстві та
педагогіці останньої третини XVIII – початку XX століття»,
поданого на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»

Актуальність теми дисертації. Дисертація М. В. Россіхіної присвячена одному з найяскравіших і значущих етапів розвитку вокального виконавства та педагогіки в Україні. Починаючи з другої половини XIX століття, українське музичне мистецтво зазнало справжнього злету в професіоналізації мистецької освіти та бурхливому розвитку регіональних осередків музичної культури. Формування і розвиток вокально-виконавських шкіл в Україні у цей час відбувалось насамперед у великих культурно-мистецьких центрах – Києві, Львові, Одесі, Харкові та ін. Тут функціонували оперні театри, філармонічні організації, музичні товариства, створювалися спеціалізовані музичні навчальні заклади, де відперва працювали й викладали запрошені іноземні фахівці. Звичайно у вокальному виконавстві та педагогіці це були переважно італійці. Завдяки їх діяльності уже на етапі становлення на українських теренах сформувалась яскрава плеяда високопрофесійних оперних співаків, котрі шліфували свою майстерність у Європі і переймали від своїх європейських викладачів їх кращі принципи виконавства й педагогіки та адаптували їх до умов української культури. Згодом різноманіття їх творчих позицій та індивідуальних методик визначило регіональні відмінності виконавських шкіл, що у сукупності утворювали неповторну ауру національного вокального мистецтва. Тож питання впливу італійських оперних традицій на формування української вокальної школи становить безсумнівний інтерес для української музичної науки. Обраний ракурс дисертації не отримав ретельного вивчення у вітчизняному музикознавстві, що засвідчує безсумнівну **новизну** та **актуальність** рецензованої праці М. В. Россіхіної.

Ознайомлення та аналіз матеріалів дисертаційної роботи надає підстави для певних висновків щодо **актуальності, наукової новизни, апробації, практичного значення здобутих результатів.**

Зв'язок з науковими програмами. Тема дисертаційного дослідження М. Россіхіної змістовно пов'язана із науковою темою Факультету музичного мистецтва і хореографії Київського столичного університету ім. Бориса Грінченка «Розвиток духовного потенціалу особистості в неперервній мистецькій освіті» (державний реєстраційний номер 0116U003993), що підтверджує її актуальність.

Наукова новизна отриманих результатів і висновків дисертації полягає в тому, що в українському мистецтвознавстві вперше: систематизовано та комплексно досліджено процес трансляції італійської оперної традиції як цілісної виконавсько-педагогічної системи в український культурний простір останньої третини XVIII – початку XX століття; реконструйовано історичні відомості про виступи на європейських сценах українських оперних співаків В. Астаф'євої, О. Ольгіної, С. Крушельницької, О. Мишуги, М. Лубковської, О. Каміонського, К. Брун; введено у науковий обіг значний масив матеріалів італійської періодичної преси XIX століття; обґрунтовано роль антрепренерської діяльності М. Лубковської в імплементації італійської оперної традиції в українське виконавство; виявлено специфіку української національної версії вокального стилю *bel canto*. Уточнено: відомості про навчання та сценічну діяльність українських вокалістів (К. Брун, В. Астаф'євої, М. Лубковської) в Італії та їхніх педагогів (Ч. Россі, І. Галетті, В. Ванцо, П. Ронці); методичні засади викладання італійських педагогів вокалу (Е. Гандольфі, Ф. Бугамеллі, Д. Дельфіно-Менотті), які працювали в українських освітніх закладах, та ступінь їхнього впливу на формування місцевих вокальних осередків.

Теоретична та практична значущість отриманих результатів. Теоретичну основу дослідження складають наукові праці з проблем: історії західноєвропейської музики; теорії та історії вокального мистецтва; історії української культури та україно-італійських мистецьких зв'язків; теорії вокальної педагогіки та фізіології співу та ін.

Практичне значення дисертації полягає у можливості впровадження реконструйованих методик італійської вокальної школи в навчальний процес мистецьких закладів освіти. Матеріали дисертації можуть бути використані у розробці лекційних курсів з історії вокального мистецтва, методики викладання співу, у спеціальних курсах з історії української музичної культури. Науковометодичні результати роботи можуть бути корисними для практичної підготовки вокалістів. Зібрані фактичні дані можуть стати базою для створення

науково-популярних видань, енциклопедичних довідників та музейних експозицій, присвячених видатним діячам української оперної сцени.

Наукова обґрунтованість результатів дослідження забезпечується вдало обраною аналітичною та методологічною стратегією, в якій виокремлюються такі важливі завдання та підходи: висвітлити основні етапи історичного розвитку італійської опери періоду XVII – початку XX століття й окреслити теоретичні засади і принципи манери співу *bel canto*; простежити інституційні та персональні шляхи навчання українських співаків в Італії шляхом реконструкції їхніх творчих біографій; з'ясувати роль італійських педагогів співу в розвитку українського професійного вокального виконавства й педагогіки досліджуваного періоду; виявити рецепцію італійської оперної традиції у виконавській діяльності провідних українських митців на європейських та українській сценах XIX – початку XX ст.; розкрити специфіку авторських педагогічних систем О. Мишуги, С. Крушельницької, К. Брун та В. Астаф'євої як результату інституціоналізації італійського досвіду в українській вокально-академічній освіті.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Використання *історико-хронологічного методу* допомогло визначити етапи еволюції вокальної освіти в Україні в широкому часовому діапазоні, а також, розвитку україно-італійських мистецьких зв'язків протягом цього періоду. *Біографічний метод* було використано для детальної реконструкції творчих шляхів співаків та педагогів, що дало змогу висвітлити їхню діяльність як цілісний процес професійного становлення. За допомогою *компаративного аналізу* було здійснено порівняння автентичних італійських вокальних принципів із результатами їхньої адаптації на українському ґрунті з метою виявлено специфіку української національної версії вокального стилю *bel canto*. Особливе значення в роботі отримав *джерелознавчий аналіз* архівних матеріалів, епістолярію та італійської періодичної преси XIX – початку XX століття.

Апробація дисертації. Повнота викладу основних результатів у наукових публікаціях. Аналітичні спостереження та висновки роботи висвітлювалися під час виступів на 7 наукових заходах міжнародного та всеукраїнського рівня. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 4 одноосібних публікаціях авторки, серед яких 3 статті у наукових виданнях України, затверджених МОН як фахові, та 1 публікація апробаційного характеру.

Структура та зміст дисертації, відповідність вимогам щодо обсягу й оформлення. Структура дисертації Росіхіної М. В. відповідає вимогам МОН щодо такого типу робіт, має три логічно вибудовані розділи з висновками до них та основними висновками, список використаних джерел, оформлений

згідно зі стандартом ДСТУ 2015 року, і додатки. Загальний обсяг роботи – 202 сторінки. Основний текст викладено на 156 сторінках, список джерел містить 334 позиції.

У *Першому розділі*, присвяченому італійському оперному мистецтву XVII – початку XX століть розглянуто етапи розвитку італійської опери XVII – початку XX століття (підрозділ 1.1) та феномен стилю bel canto в італійському оперному мистецтві XVII – початку XX століття (підрозділ 1.2). Звичайно, матеріали узагальнюючого характеру необхідні для розкриття теми дисертації. Особистим внеском дисертантки є огляд історіографічної бази і аналіз теоретичних праць XVII – початку XX століття щодо розвитку італійського оперного мистецтва загалом і стилю bel canto зокрема. На думку дисертантки, італійське оперне мистецтво і вокальний стиль зазначеного періоду були епохою «співака-художника, де вокальна техніка служила засобом створення складних музично-сценічних образів» (дис., с. 35). Слушним є зауваження щодо зміни вокальної манери у XIX столітті, пов'язаної з вимогами до відтворення звуку у приміщеннях великих оперних театрів. Отже, «італійська вокальна школа стала продуктом не лише естетичних шукань, а й фізичної адаптації людського апарату до нових архітектурних масштабів» (дис., с. 40). Резонним є й акцент на інтеграції італійської вокальної школи в український музичний простір, адже «з останньої третини XVIII століття <...> італійська школа bel canto стає фундаментом для професійного розвитку українських виконавців» (дис., с. 41).

У даному контексті необхідними вбачаються й характеристика стилю bel canto та його еволюція, надані в підрозділі 1. 2. Ці матеріали переконують, що «італійське bel canto XIX століття було спрямоване на розширення фізичних меж людського голосу задля досягнення максимальної художньої експресії» (дис., с. 50). Аналітичний дискурс дістає висновку, що «bel canto постає як комплексна система «екології голосу», де фізичне здоров'я, моральна стійкість та інтелектуальний розвиток були нерозривно пов'язані з акустичною довершеністю співу» (дис., с. 52). Логічною є й «пряма спадкоємність від італійських маестро до українських педагогів» (В. Висоцький, О. Мишуга, С. Крушельницька), що стала підґрунтям для формування національної вокальної школи. Італійська при тому постає «універсальною матрицею професійного становлення співака» (дис., с. 57).

У *Другому розділі* «Роль італійських педагогів вокалу у професійній підготовці українських співаків останньої третини XVIII – початку XX

століття» подано відомості про українських співаків, які навчалися та співали в Італії у другій половині XVIII – на початку XX століття (підрозділ 2.1), а також про італійських вокалістів, які працювали в Україні в окреслений період (підрозділ 2.2). Поряд зі знаними музикантами (М. Полторацький, М. Березовський, Д. Бортнянський), висвітлено діяльність маловідомих до сьогодні українських співаків (Г. Марцинкевич, М. Іванов, І. Бутенко, В. Астаф'єва, О. Герасименко). Цінним є поданий дисертанткою співацький «родовід» кожного митця, в якому згадуються не тільки прямі педагоги українських співаків, а й їхні вчителі та оточення, вплив яких відображався на певних співацьких особливостях.

Огляд діяльності італійських митців в Україні (підрозділ 2.2) має дещо довідниковий характер. Поданий тут матеріал дістає висновку, що «італійські викладачі співу зробили значний внесок у розвиток музичної освіти та вокального мистецтва на території України. Їхні методи навчання та практичний досвід сприяли вихованню талановитих музикантів та відомих в Україні та за її межами співаків» (дис., с. 95). Загалом, висвітлені у розділі процеси надали авторці підстави стверджувати, що у зазначений період «українська музична культура поступово інтегрувалася у європейський культурний контекст, збагачуючи й урізноманітнюючи його інонаціональними проявами і здобуваючи власне світове визнання» (дис., с. 81), з чим опонент повністю погоджується.

М а т е р і а л *Т р е т ь о г о* *р о з д і л у* є
б е з п о с е р е д н і м п р о д о в ж е н н я м
п о п е р е д н ь о г о . С п і в а ц ь к у д і я л ь н і с т ь
у к р а ї н с ь к и х м и т ц і в т у т в и с в і т л е н о в
д в о х н а п р я м к а х : п і д р о з д і л 3.1 «Виступи українських
співаків у виконанні італійського оперного репертуару на європейських сценах
XIX – початку XX століття» та підрозділ 3.2 «Рецепція італійської оперної
традиції в українській виконавській та педагогічній практиці кінця XIX –
початку XX століття». Проте, поза увагою дисертантки опинились
вагнерівський тенор Модест Менцинський (1875-1935), першим вчителем якого
був продовжувач італійських традицій у Львові В. Висоцький; «оксамитовий»
бас Іван Стешенко (1894-1937), який навчався в Мілані в Л. Люценті;
драмсопрано Олена Петляш-Барілотті (1890-1971), вокальним педагогом якої в
Римі була Л. Котоні; в Мілані удосконалювала свою майстерність зірка світової
величини Лідія Липковська (1882-1958), вчителем легенди вітчизняної
вокальної школи Марії Донець-Тессейр (1889-1974) у Міланській консерваторії
був В. Ванцо; до набутків італійської школи навіть у віці 40 років долучився
Юрій Кипоренко-Доманський (1888-1955). Короткий огляд виконавської та

педагогічної діяльності цих співаків ще більшою мірою сприяв розкриттю й поглибленню теми даного дослідження.

Висновки повністю відображають результати дослідження, узгоджені із метою та завданнями роботи. Тож закономірним та правомірним є твердження, що «італійська традиція перестала бути лише об'єктом наслідування, перетворившись на органічний елемент української виконавської школи. ТанDEM італійської технології та національної емоційної змістовності сприяв формуванню самобутньої моделі академічного вокалу, яка дозволила українським артистам не лише вийти на світовий рівень, а й утвердити власні високі виконавські стандарти» (дис., с. 165).

Дискусійні положення дисертації. Загальне позитивне враження, що склалося у процесі ознайомлення з дисертацією, водночас не виключає необхідності уточнення, розширення й поглиблення деяких аспектів. Поряд з надзвичайно ємним та багато в чому новаційним матеріалом, на думку опонента, текст роботи значно покращало б врахування наступних моментів.

1. Певної ваги дослідженню додало б включення праць провідного вокального педагога та знаної науковиці В. Г. Антонюк, зокрема її підручників з вокальної педагогіки та монографії з української вокальної школи. Безпосередньо з тематикою дослідження пов'язані монографія «Українські співаки у спогадах сучасників» (автор-упор. І. М. Лисенко) та дисертації Л. П. Мухіної «Українське вокальне виконавство у контексті європейської оперно-вокальної культури кінця XIX – початку XX століття» (2021), Пен Лю «Вокальне мистецтво Харкова другої половини XIX ст.» (2024), які теж не фігурують у списку джерел.

2. У тексті трапляються стилістичні неузгодження та комп'ютерні похибки. Зокрема це назви опер: «Артлаксеркс» (с. 27) та «Арольдо» Дж. Верді (с. 74); прізвище Е. Гондольфі (с. 89, 90), вислови «Джиральдоні мав високопоставлений баритон ... гарної текстури, м'який та рівний, хоча й помірної гучності» (с. 75); або у Сарті навчалися «представники різних національностей, зокрема українці: Л. Керубіні, А. Ведель, С. Давидов, Д. Кашин, С. Дегтярьов, Л. Гумільов» (с. 84); «Свідченням вокальної еластичності артистки став успішний перехід до комічного жанру» (с. 129). Прийменники вердівський, росінівський українською пишуться без «ї».

У опонента також виникли наступні запитання:

1. За величезного списку джерел (334 позиції) в ньому відсутні навчально-методичні праці українських вокальних педагогів. Які з них Ви можете назвати? І які використовуєте у своїй педагогічній практиці?

2. У роботі охоплено великий період розвитку українського вокального мистецтва з кінця XVIII – до початку XX століття. Чи можна

виокремити в ньому певні якісно відмінні етапи саме в аспекті інтеграції з італійською співацькою традицією *bel canto*?

Висловлені запитання та зауваження мають загалом уточнюючий характер, не заперечують глибини висновків та положень дисертації і не впливають на загальну високу оцінку дослідження. У цілому у дисертаційному дослідженні та наукових публікаціях Россіхіна М. В. додержувалась академічної доброчесності. Академічний плагіат, фабрикації, фальсифікації в тексті не виявлено.

Загальний висновок щодо відповідності роботи встановленим вимогам.

Дисертаційне дослідження Россіхіної Марини Володимирівни «Італійська оперна традиція в українському вокальному виконавстві та педагогіці останньої третини XVIII – початку XX століття» є вагомим внеском у сучасне музикознавство. Дисертація характеризується новизною, структурованістю та послідовністю викладу матеріалу, апробація результатів підтверджує, що всі винесені на захист положення та висновки одержані дисертанткою самостійно. На цих підставах дисертаційне дослідження повною мірою відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а його авторка Марина Володимирівна Россіхіна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 025 Музичне мистецтво галузі знань 02 Культура і мистецтво.

Офіційний опонент:

докторка мистецтвознавства, професорка,
завідувачка кафедри музикознавства та
культурології Сумського державного
педагогічного університету

З

Ольга ЗАВ'ЯЛОВА

